

שבר חמישי - הפסים

זהו שבר שמציג פסי רכבת, אדני רכבת ומעצור מתחנת הרכבת באושוויץ'נים. מיצג הרכבת בשבר ובכניסה לחלל הבא יש בו אמירת המשכיות לרשת קורי העכביש מסוף הגלריה הקודמת. אנחנו עומדים לפני שינוי בשיטת הרצח - מרצח בכדורים לרצח במכוונות - רכבות.

מה ההבדל בשיטת הרצח? מהן הסיבות לשינוי בשיטת הרצח?

חלל 6 - השילוחים

שאלות	הסבר	כניסה - מיצג רשת הרכבות
מה מסמלות הרכבות? - שימוש במודרנה לשיטות רצח. - הגדלה של מנגנון המבצעים. - מנגנון אדיר של המון מבצעים: נהג קטר, פקיד, המון שותפים. מי נחשבים כאן החבצעים? נעשה במחשכים אבל יש המון אנשים. לכל אחד חלק קטן במנגנון (יש הרבה שלא יכולים להיכנס בכלל למחנות). האחריות של כל אחד היא יותר קטנה, יותר קל לא להתמודד עם ההשלכות של מה שעושים (בעיקר הפקידים). מה היה חלקו של היוזרנט במבצע הגירוש?	האמירה של ביהלר - מזכיר הגנרל גוברנמן, בוועידת ואנזה לפתוח בהשמדה מהירה גם באזור שלו והימלר - ראש הס"ס, מפרט את תכנית ההשמדה בג"ג: "אני מצווה שיישוב מחדש של האוכלוסייה יהודית כולם בתחום הג"ג יבוצע ויושלם עד ה-31 בדצמבר 1942". זהו דד ליין לביצוע ההשמדה של 1.8 מיליון יהודים, ויישוב מחדש הוא ביטוי מני רבים להטעיה. היידריך: "אירופה תסרק ממערב למזרח במהלך יישום הפתרון הסופי". [אפשר לדבר כבר כאן גם על מה שקורה ברכבות או בגירושים]. הקדמה חשובה: בשנת 1942 לאחר וועידת ואנזה פתחו הגרמנים במבצע שיטתי ומקיף להשמדת יהודי פולין ("מבצע ריינהרד"). בשורה של אקציות נעקרו היהודים מן הגטאות ושולחו למחנות ההשמדה בקרונות משא דחוסים. במהלך שנה וחצי הושמדו בשיטתיות כ-2 מיליון יהודים. הגרמנים נקטו באמצעי הפתעה ורמייה כדי להטעות את הקורבנות ובהודעותיהם הם השתמשו במינוח "יישוב מחדש במזרח". בסיוע יחידות עזרה מאוקראינה ומהארצות הבלטיות ניהלו הגרמנים את האקציות באכזריות ובברוטליות במהלך הופעלו אמצעי טרור ואלימות שלא הותירו ליהודים זמן להימלט או למצוא לעצמם מקום מסתור. הגטאות חוסלו בזה אחר זה עד האחרון שבהם. שני השערים והאבנים מהגטו הם ייצוג סמלי של הגטו. עיקר התצוגה - תצלומים מאלבום של קצין ס"ס שצילם מהלך של גירוש (גטו קרקוב פעל כשנתיים משנת 1941 ועד 1943 ומנה קרוב ל-20,000 יהודים. בשנים הללו היו 3 גירושים של 15,000 מיהודי הגטו לרוב לבלז'ץ ומיעוט לאושוויץ-בירקנאו: יוני 1942, אוקטובר 1942 והחיסול במרץ 1943. מאחר ולא ברור איזה מהגירושים צולם על ידי הקצין החליטו ביד ושם לא לציין תאריך גירוש ספציפי. יש מי שחושב שאלו הן תמונות של חיסול הגטו כי כיוון ההליכה הוא לפלשוב ובאקציה האחרונה הועברו לאחר מיון כ-2,000 יהודים למחנה פלשוב הסמוך לעיר. התמונה עם המכנסיים הקצרים מחד והמעילים מאידך, מעוררת תמיהה וספקות לגבי התאריך המדויק). המשמעות של האלבום ומודעת הגירוש שמוצגים בגלריה היא שניתן להבין בעיניים מהי אקציה. אפשר להיכנס עם המבקר לתוך האקציה ולראות אווירת בהלה, כאוס, אלימות, גופה על הכביש, מבע פנים. 2 התמונות התחתונות עוסקות ב"אין". האקציות בקרקוב לוו באלימות קשה בעיקר כלפי נכים. בסוף מופיעה תמונה של חפצים ללא אנשים שהעלו אותם לרכבת בחיפזון (חפצים ללא אנשים - הרעיון שעומד מאחורי כיכר הכיסאות בקרקוב). הסיפור האישי שבחרו להביא כאן הוא של מרדכי גבירטיג (שם העט של מרדכי-מרקוס ברטיג) למרות שאין תמונה וודאית של מותו (משורר ומלחין יידי יהודי-פולני (גליצאי), שנודע בין היתר כמחבר המילים והלחן לשיר "העיריה בוערת" שהפך למעין המנון יהודי. את השיר הוא כתב בתגובה למצב המחמיר של יהודי פולין ולהתקפות הדמים על יהודי פולין ב-1938. יש מי שראו בגבירטיג שכתב את השיר כמי שחזה את האימה המתקרבת ואת השמדת יהודי אירופה. הוא נרצח על ידי נאצי במהלכה של פעולת גירוש של 6,000 יהודים מגטו קרקוב למחנה ההשמדה בלז'ץ ב-4 ביוני). ביקשו להקפיד להציג במוזיאון את השיר שלו באידיש, כיוון שבמקור הוא נכתב כך. גם ההקלטה מיוחדת כיוון שזו הקלטה של אסירים שהיא בבחינת עדות. הקדמה חשובה: 260,000 מיהודי גטו ורשה גורשו במספר חודשים (מ-22 ביולי 1942 - ערב תשעה באב ועד 21 בספט' - ערב י"ז) לטרבלינקה. ראשוני המשולחים היו הפליטים, החולים וחסרי הבית. עפ"י הוראות הגרמנים נחסמו חלקי רחובות ודיירי הבתים הוצאו בכוח בידי המשטרה היהודית ונלקחו לכיכר השילוחים - האומשלגפלץ. שם נדחסו המגורשים בצפיפות בקרונות משא. לאחר עשרת ימי הגירוש הראשונים הגבירו הגרמנים ועוזריהם - האוקראינים, הליטאים והלטוויים את הטרור בגטו ועלה מספר הנרצחים ברחובות. בשלב הסופי של הגירוש הועברו יהודי הגטו הנותרים לגוש רחובות מצומצם שם נערכה סלקציה אכזרית. לאחר הגירוש הגדול נותרו בגטו רק כ-50,000 יהודים "חוקיים" ועוד כ-10,000 "לא חוקיים" המומים וכואבים והם אלה שיחוללו את המרד. שוב דורכים על האבנים של גטו ורשה. יש תצלום עילי ומתחתיו פקודת הגירוש. בסרט יש עדות ייחודית של מרסל רייך-רניצקי שהיה המתורגמן והמזכיר של א' צ'ארניקוב בוורשה. הוא סיפר שצ'ארניאקוב ביקש ממנו להגיע לחדר העבודה שלו ושם הוא פוגש בהפלה (קצין אוסטרי נאצי ששימש כסגנו של אודילו גלובצניץ במהלך מבצע ריינהרד, תפקד כמומחה גירוש והשמדה גם ב"אקציה הגדולה" של יהודי וורשה ושל מבצע "חג הקציר") שמסור לו את פקודת הגירוש והוא מחויב לתרגם אותה לאידיש. הוא עד למתן הפקודה ולהעברתה לאנשי	הגירוש הגדול מגטו ורשה - חלל עתיר אלמנטים להדרכה

מדוע לא התנגדו? מהי ה"חוויה" של היהודים שגורשו למחנות? מה היו שיטות ההטעיה והרמייה בהן נקטו הנאצים כדי לאפשר את ביצוע השילוחים? ההבטחה לחם וריבה, יש בתחנות שלטים עם חיצים, אומרים להם שזה מחנה מעבר, קניית כרטיסי רכבת, לעיתים גם קניית כרטיסים של הלוך ושוב, המסילה נראית שהיא ממשיכה אבל זה "פייק". אומרים להם שצריכים לעבור חטיון, לא לדאוג, חלק יעברו, בטרבלינקה אמרו להם לקשור את הנעליים כדי שיהיה להם יותר קל למצוא אח"כ, קיבלו קבלה עם שמות כדי שיהיה להם קל למצוא אח"כ, חלק התבקשו לכתוב מכתבים לקרובים שלהם בגטו, לא נותנים זמן לעכל, פוקדים מהר מאוד מה לעשות.	הגטו (כיום הוא חי בפרנקפורט ומשמש כמבקר תרבות בכיר מאוד. לפני כן מעולם לא העיד על כך ולכן זו עדות משמעותית). תצלום האומשלגפלץ - תמונת "אייקון" של מאות יהודים ישובים בכיכר מאוגוסט 1942 של שיא החום. משמאל - סיפור ימיו האחרונים של צ'ארניקוב עם הקטע האחרון של יומנו. הרעיון בקיר הזה הוא לספר את סיפור הגירוש דרך יומנים. אפשר לנסות לדלות מהם מה ידעו או לא ידעו בגטו ורשה. נבחרו היומנים של אברהם לוי שמבליט את נושא הילדים (מורה ומאנשי ארכיון "עונג שבת" בגטו שתיעד במבט חד ומעמיק את שראה וחווה. עד הגירוש הגדול בו אשתו שולחה לטרבלינקה. את היומן כתב ביידיש ולאחריו בעברית. חלק חשוב ביומנו מתייחס להכנות למרד. הוא ובתו נרצחו בינואר 1943 באקציית גירוש נוספת - "המרד הקטן"), חיים אהרון קפלן (מנהל ב"ס, מחנך ופדגוג. היומן שכתב בגטו ורשה בעברית מהווה אחד המסמכים החשובים על חיי היהודים בגטו שנכתבו כעדות ראשונית. נספה בטרבלינקה בגירוש הגדול מהגטו לטרבלינקה באוגוסט 1942) ויצחק קצנלסון (משרור ומחנך שזכה לכינוי "מקונן השואה". עם ראשית הכיבוש הנאצי נמלט מלודז' לוורשה. בגטו התמסר כולו לחינוך הנוער. בקיץ 1942 גורשו אשתו ושנייה מבניו לטרבלינקה. כשפרץ המרד הוא ובנו מצאו מסתור מחוץ לגטו, אך שניהם נתפסו וגורשו למחנה ויטל שבצרפת. ביומן ובקניות שכתב במחנה התמזגו אסונו האישי והטרדיה של העם היהודי. באפריל 1944 גורשו לאושוויץ, ושם נרצחו). ההיגד האישי פחות חשוב בקיר היומנים אלא המסה: "הפיות הפעורים של הקרונות" כדברי קצנלסון. קורצ'אק: קשה לסכם את סיפורו בקצרה. חשוב לצטט אותו: "כל חיי הכשרתי את הילדים לחיים ועכשיו אני צריך להכשירם למוות" ולספר על ההצגה שהעלו בבית היתומים בשם "הדואר". מוצגת ההזמנה להצגה. יש בכך מעין השלמה וקבלה של המוות ... מימין - הסיפור של המשקפיים של קורצ'אק שנותרו בבית היתומים ברח' קרוכמנלה (לא ברור שאלה הם משקפיו?). סרט השילוחים: צולם בבנדין ע"י צלם תעמולה נאצי. בסרט רואים אנשים עולים לרכבת בעיקר נשים וילדים. אפשר לשים לב לסרט הזרוע, לחיים שמתנהלים מסביב כרגיל, חלוקת הלחם והריבה - הרמייה, נשים מנופפות בתעודות עבודה, איש שעוזר להעלות את האנשים אך הוא בעצמו לא עולה, גובה הקרון - עלייה לא פשוטה. ע"ג הסרט ישנו הציטוט של קרל וולף - ראש לשכתו של הימלר: "בשמחה רבה למדתי מהודעתך שזה 14 ימים נוסעת כל יום לטרבלינקה רכבת ובה 5,000 בני העם הנבחר ...". המשפט הזה יכול להוות חיבור לחלל מחנות מבצע ריינהרד ... ישנם 6 מחנות השמדה שהוקמו על אדמת פולין עם מתקני הריגה בגז: חלמנו - רצח באמצעות 3 משאיות גז, 3 מתקני רצח (זה לא מחנות כי לא חונים שם) בלז'ץ 3/42 סוביבור 5/42 טרבלינקה 7/42 שביחד נרצחו בהם 1.7 מיליון רובם מפולין. בנוסף, יש את אושוויץ בירקנאו ומיידנק שהם מחנות ריכוז, עבודה והשמדה. המאפיינים של מתקני הרצח שיועדו ליהודי מרכז פולין: 1. מרוחקים מנקודות יישוב ובתוך יער 2. קטנים בגודל ובצוות 3. פעלו לתקופה קצרה (שניים מהם חוסלו וטושטשו בגלל מרד) 4. השמדה טוטלית - אין בהם סלקציה. תוך שעה וחצי בן אדם כבר לא בין החיים. כאן העיצוב מדבר - המבנה הוא מתועש וקר כתכלית הקמתם. מינימליזם גם מפני שלא נותר דבר. אין פנל על כל מתקן רצח (זה לא מחנה כי לא חונים בו) אלא דו"ח קר: מס' קורבנות, גודל המחנה, קיומו/ אי קומו של מרד. למשל טרבלינקה במספרים: 400 על 600 גדול המחנה 80 אוקראינים 20 גרמנים 13 חודשים פעל בפועל 9 (4 חודשים היה בשיפוף) כ-912,000 נרצחים. מעל יש שלט מקורי שניצב בתחנת רכבת בכפר טרבלינקה שממש הובילה מסילה צדדית למחנה ההשמדה הסמוך. העדיפו להציג סרט עדות ודגם עפ"י שרטוט של אליהו רזנברג שהיה מהעדים הבוודים מהזונדר קומנדו לנעשה במחנה, ולא עפ"י וילנברג ששרטט דגם עם גן הירק והארנביה, כי הוא לא היה באזור המוות. חשוב להדגיש שרק יהודים נשלחו לטרבלינקה ו-80 בלבד ניצלו. כיום חיים בודדים. בסוביבור - 200 ניצולים. כיום חיים בודדים. בבלז'ץ - 2 ניצולים. כיום לא חי אף אחד מהם. הוא מכונה המחנה "הנשכח/ הנעלם" כי ידוע עליו מעט מאוד. זה מה שנקרא רצח טוטלי! אין במחנות הללו שום היבט כלכלי. מטרתם השמדה ותו לא! כוחה של אידיאולוגיה - ויכוח: למה תופסים את מסילות הרכבת בזמן שצריך להעביר חומרים לניצחון המלחמה בשטחי בריה"מ?	מחנות מבצע ריינהרד - מתקני הרצח בטרבלינקה, סוביבור ובלז'ץ
---	--	---

מה ידעו היהודים בזמן השילוחים ובזמן ההגעה למחנות?	- קונפסאות שחורות - לדמותם של רוצחים. אודילו גלובצ'ניק כדוגמה. חלק ממפקדי המחנות היו מנוסים כבר ממבצע האוטונוסיה. חלמנו היה המחנה ה-1 שהוקם. אז מדוע מיקמו אותו במוזיאון בסוף? כי מחלמנו יוצאים לאזור של הגעת המידע הראשוני והמידע הראשון על השמדה טוטלית הגיע מחלמנו. חלמנו הוא מוקד מידע! המחנה פעל בשתי תקופות בצורה הבאה - המשאית נסעה לאיטה 4 ק"מ במשך 20 דקות כשבפנים נדחקו כעשרות אנשים שהובלו אליה ברמייה ומתו מצינור המפלט שהיה מחובר לתוכה. הוא היה בנוי בצורה שונה - בתוך טירה והתגוררו בו 10 צעירים שתחזקו את המקום. מחלמנו היו 4 שורדים - כשהגרמנים הרגישו שהרוסים מתקרבים הם העמידו את 10 הצעירים כש-3 מהם קשורים באזיקים יחד וירו בהם בעורף. סרבניק היה אחד מה-3 שנקשר בשלשלאות ברזל ונורה אך לא מת (יש עדות שלו גם בלודז'). הוא סיפר שנאלץ להעלות את אמו למשאית ולהוריד אותה בעצמו. בלילה הוא חמק וברח לבית כפרי ושם פולני עזר לו להשתחרר מהאזיקים. סרבניק חזר לחלמנו רק כשקלוד לנצמן לקח אותו לשם להעיד עבור סרטו "שוואה" ואז קיבל את האזיקים מהפולני. האזיקים נמסרו ליד ושם ומוצגים בויטרינה. לצד האזיקים נמצאת הצוואה שנכתבה בידי קברנים מחלמנו (נמצאת גם בספר של בכרך על מכתבים אחרונים) והושארה כפי שהייתה - באידיש עם שמותיהם הפרטיים, שם משפחתם ומקום הגעתם. עוד מוצגים חפצים של הקורבנות שלקחו איתם מהבית - מפתחות (כי חשבו שישבו הביתה), דסקית עם שם. קל לזהות אותם כי ליד ושם יש את רשימת אנשי גטו לודז' ששולחו לחלמנו. שמועות על רצח יהודים הופצו בגטאות, אך רוב הציבור התקשה לקלוט את בליל המידע המעורפל בעיקר בשל המציאות חסרת התקדים שהשתקפה מידיעות אלה. מידע מהימן על רצח יהודים הגיע לרבנים ולחוגי המחתרת באמצעות שליחים ואנשי קשר מחוץ לגטאות או באמצעות בודדים שהצליחו להימלט מהמחנות. המידע שהצטבר הוביל אותם לבסוף להבנה בדבר שיטתיות הרצח. הגם שתובנות נוראות אלו חדרו למודעות של אנשי המחתרת, רק לאחר ביצוע אקציות הגירוש מן הגטאות הם החלו להתארגן לקראת התנגדות לוחמת. משמאל לחלמנו - ניצבים שלטים בצבע אפור שהולכים ומתבהרים (ההתבהרות היא התהליך של המעבר מחוסר ידיעה לידיעה והפנמה) ועליהם ציטוטים שנלקחו מארכיון רינגלבלום. מוצגים 5 סיפורים של מוסרי מידע שנבחרו במכוון כי באו מרקעים שונים והדגישו נושאים שונים: א. אריה וילנר - מפונאר ב. יעקב גרואנובסקי - מחלמנו: "אני יהודי מהעולם הבא". ג. הרב יעקב סילמן - הרב'ה מגראבוב שהעביר מידע ליהודי לודז' ואמר להם לא לשבת בחיבוק ידיים ולא לשתוק (יש לו קרובי משפחה בבני ברק אך לא הצליחו להשיג תמונה שלו). ד. יעקב קשפיצקי - ברח מטברלינקה תוך כדי התחבאות מתחת לחפצים של הקורבנות. הוא הגיע לגטו בספט' ומסר מידע לרחל אוירבך שסיפורה נמצא בלשנו 40 (העדות הכתובה שלו נמצאת תחת אנדרטת הקרון). ה. זלמן פרידריך - איש ה"בונד" שיצא להתחזקות אחר גורל המגורשים בשליחות התנועה. הגיע למלקיניה ושמע על המתרחש. חזר לגטו, דיבר וכתב על הנעשה. אבא קובנר: אחד השלטים בצבע לבן הוא של אבא קובנר (כרוז + עדות שנתן במשפט אייכמן) שהיה מנהיג בשומר הצעיר בוילנה. ב-31/12/41 הוא נאם בפני חבריו: "נוער יהודי אל תיתן אמון במילכים אותך שולל כל דרכי של הגסטאפו מובילים לפונאר. פונאר הוא מוות! אל נלך כצאן לטבח! נכון חלשים אנו וחסרי מגן ואולם התשובה היחידה לאויב היא התנגדות!". הכרוז שלו חשוב כי זו הייתה הפעם ה-1 שמישהו זיהה שיש כאן תכנית כוללת ושיטתית להכחדת יהודי אירופה. כבר כאן יש זרעים על מה נלחמו שהיא שאלה שקושרת אותנו לחלל הבא על מרד של גטו ורשה. הקשריות - בשליחות המחתרת: "הנערות הגיבורות ... הנוסעות הלך ושוב לערים ולעיירות בפולין, מצידות בתעודות אריות כפולניות או אוקראיניות ... מידי יום ביומו היו נתונות לסכנות הגדולות ביותר ... הן מקבלות על עצמן את השליחויות הקשות ביותר וממלאות אותן ללא צל של היסוס ... יש צורך לנסוע ולהבריח ... פרסומים מחתרתיים תיעוד, כסף ... צריך להציל חברים ... הן הראשונות שהביאו את בשורת הטרנדיה של וילנה ... כמה פעמים ראו את המוות עין בעין?" (מיומנו של רינגלבלום). יש מפה קטנה שמראה את נתיבי הפעולה של שתי קשריות - פרומקה וטוסייה. תמונת 3 קשריות: הדמות משמאל היא תמה שניידמן (הייתה חברתו של חבר המחתרת מביאליסטוק מרדכי טננבאום ממובילי רעיון הלחימה בגטאות ונסעה עשרות פעמים בין ביאליסטוק לורשה), מימין לונקה ובמרכז	מחנה חלמנו "מבעד למסך העשן" - מוסרי מידע
--	---	--

באלו מקרים החליטו המחותרות והתלבטו האם למרוד ואיך למרוד? למה המרד פורץ רק ב-1943? יש הבדל בין ידיעה והפנמה. רק כשהם נפגשו - פרץ המרד. מיהם הלוחמים? מדוע דווקא חברי תנועות הנוער הפנימו יותר את הידיעות על וודאות ההשמדה? מהי הייחודיות של מרד גטו ורשה? מה חשיבותו והשפעתו של המרד? למען שלוש שורות בהיסטוריה	בלה חזן שהיא היחידה ששרדה משלושתן (הן צולמו בחג המולד בביאליסטוק שזכור לרעה בתולדת הגטו כי הייתה בו השתוללות של גרמנים ושיכורים מקומיים ברחובות. לונקה הייתה הראשונה להיתפס עם תמונה ונכלאה בפאביאק. בלה נתפסה עם אקדחים ועיתון מחתרת. שתיהן נשלחו לבירקנאו כפולניות. לונה נרצחה שם ובלה שרדה. תמה נספתה במהלך האקציה בגטו ורשה בינואר 1943). הרעיון של המוזיאון היה למקם את ההתמרדויות בקונטקסט של "הפתרון הסופי". המחתרת בקרקוב: מתחת לשערי קרקוב ישנם 3 סרטים לסירוגין: ציטוט מיומן של יוסטינה, קולה של הלה רופאייזן ורבה קופר במשפט אייכמן, הסרט על ציגנריה. המחתרת בביאליסטוק: הדיון על גטו או יער? הגטו שמצולם בהפצצה הוא ביאליסטוק. - מכתב, כרוז שהפיץ מרדכי טננבאום במהלך חיסול גטו ביאליסטוק וקטע מיומנו. - ציפורה בירמן כתבה מכתב באידיש לארץ שלא נשלח לבסוף, ובו הוזכרו שמות של חברי קיבוץ תל-חי בתנועת "דרור" בביאליסטוק, שרובם לא נותרו כבר בחיים. במכתב היא מבקשת למצוא את אחותה - שושנה פינק שאותה לבסוף. חשיבות המכתב - יש בו את רשימת חברי הקיבוץ שנספו ברובם במהלך ההתקוממות באוגוסט 1943. שושנה נספתה בהתקוממות של אוגוסט 1944. המחתרת בוילנה - חדר הדילמות: בקבוצות בוגרות או כשיש מבוגרים - ניתן להכניסם לחדר שבו מעלים דילמות. נפתלי מדבר על נושא אמונה בשואה. עניין הגיבוי הציבורי - ההתנגשות בין החברה האזרחית וההנהגה הפוליטית לבין תנועות הנוער בגטו וילנה שכמעט הביאה למלחמת אחים אלמלא ויטנברג הסגיר את עצמו ... מרד גטו ורשה היה ההתקוממות האזרחית המאורגנת היחידה (שהיווה השראה למרד הפולני) שהייתה קיימת בתקו' המשטרים הטוטליטריים! לקראת מרד: בתגובה לגירוש הגדול בקיץ 1942 הקימו תנועות הנוער וארגונים פוליטיים את הארגון היהודי הלוחם ואת האיגוד הצבאי יהודי. ב-18 בינואר 1943 פתחו הגרמנים באקציה נוספת. חברי המחותרת סברו כי מדובר בגירוש סופי. הם הגיבו בהתנגדות חמושה, בעוד רוב הציבור היהודי הסתתר וסירב לפקודות ההתייבבות הגרמניות. האקציה הופסקה ותושבי הגטו הבינו כי חיסול הגטו הוא רק עניין של זמן. חברי המחותרת פירשו את הנסיגה הגרמנית כתגובה לפעולת ההתנגדות והמשיכו בהיערכות להתנגדות המזוינת. המרד: ב-19 באפריל 1943, ערב פסח התש"ב, החלה האקציה האחרונה. הגרמנים הופתעו מעוצמת ההתנגדות מצד הכיתות הלוחמות ומהתבצרות תושבי הגטו בבונקרים ובמקומות מסתור. עמדות א"ל בהנהגתו של אנילביץ' היו פרוסות ברחבי הגטו ואנשי האצ"ל בפיקודו של פרנקל ריכזו את לחימתם בכיכר מורנוב. בתגובה החלו הגרמנים בשריפה שיטתית של הבתים והגטו כולו בער והיה למלכודת מוות. למעלה מחודש ימים נאבקו יהודי הגטו ... נכנסים לחלל עם הציטוט המפורסם של אנילביץ' על "חלום חיי קם והיה ... הייתה עד ללחימה מופלאה ומלאת גבורה של הלוחמים היהודים" ועם חורבות ביהכ"ס ברחוב טלומצקה. 1200 חברים ממפלגות שמאל נלחמים בפועל בורשה, אך אחרים נלחמו בבונקרים. 200 לוחמים היו לבית"ר. כאן המקום לספר על כיכר מורנובסקה והנפת הדגלים. המיוחד בחלל מרד גטו ורשה הוא בחירת הדמויות שהייתה עניין אקוטי. מרק אדלמן ואנילביץ' ברור, אך מדוע נבחר גם אנטק צוקרמן שהיה מחוץ לגטו ואינו שייך לסיפור? עשו שחזור ראשוני לתמונתו של פאבל פרנקל בשנת ?? חברי האצ"ל תכננו להילחם ולעבור ליערות, בניגוד לחברי א"ל. אפשר לדבר על כך שהמחתרות לא התאחדו גם בסוף ולא הייתה מפקדה אחת! בנוסף אפשר לדבר על כך שהאצ"ל נשכח מהזיכרון ורק בזכות "סוכני זיכרון" (הספר של ארנס, סרט "ונזכור את כולם?") הסיפור שלהם עלה לתודעה. הצעירים והצעירות שנבחרו בתצוגה היו שייכים להנהגה הפוליטית ויש ממול קבוצה של מפקדי הפלוגות. הרעיון המרכזי היה להראות מרד עממי שכלל את כל שכבות האוכלוסייה וכולם לקחו בו חלק. לא גיבורים גדולים אלא גברים, נשים, ילדים ואנשים פשוטים. יש כאן דגש על רוח האדם, קצת אור בקצה המנהרה שמכניס תקווה ואופטימיות. - סרטון קטן שמציג כיצד האוכלוסייה הפולנית בוורשה הלכה לקרקס בזמן שהגטו בער. רצו להראות את הצד הפולני של המרד באמצעות שיר של חיים גורי וז'אקו-ארליך - "פני המרד". - קיר עם תמונות מהאלבום של הקצין הנאצי יורגן שטרופ ששלח בגאווה תמונות להיטלר ואמר לו שאין יותר רובע יהודי: שלב ההבערה, ההליכה לאומשלג, ההוצאה מהשופים, ההוצאה מהבונקרים, סוגיית הקורבנות. יאן יגלסקי מהזי"ך זיהה את המקום של כל תצלום בזמן הבערת הגטו. כל המפעלים שעבדו בגטו והנאצים רצו להעביר אותם למקום אחר גם נשרפו לחלוטין במרד וזה פגע במאמץ המלחמתי. - בויטרינה יש כלי נשק של המורדים (אחד מהם נחטף מהנאצים ועליו צלב קרס ומגן דוד עם הכיתוב "השומר הצעיר"), פריטים שנמצאו בחורבות הגטו ויומן של אישה	חלל ההתמרדות מרד גטו ורשה
---	--	---

כיצד מתבטאת הטוטאליות בגלריה הזו? ניתן להשוות בין הגירוש במז' למע': היהודים במע' נראים לבושים היטב עם פרוות, כי הגיעו מהבית ולא מגטו וחלקם הוכנסו לעיתים לקרונות רכבת רגילים של נוסעים ולא של משא. מצד אחד, יהודי מז' אירופה כבר מורגלים בנוראות השואה ולכן הם היו מוכנים יותר. ליהודי מע' אירופה ההלם הוא נורא מכל - הפיצול המשפחתי והקריעה. עבורם הקרון מסמל את השבר הראשון... מה לקחו איתם המגורשים ברכבות? מהם הדברים האחרונים שהם השאירו לנו כתובים? מהו המסר האחרון שהם השאירו עבורנו? נקמה, תיעוד, דאגה לבני המשפחה שנשארו מאחור, ייאוש בלי	לא מזוהה שכתבה בזמן המרד בבונקר ברח' מילה עם שרטוט של הבונקר. לידית יד ושם לא קיים עוד יומן כזה. - תעודה של קז'ק מוקמה בסוף החלל כי הוא כתב: "היום אני עוד חי מחר אינני יודע. אני כותב בשעה ששוב אין יהודים בורשה". התחושה של היהודי האחרון בגטו ... עד כה עסקנו ברצח בשטחי הג'ג וכעת נתמקד בשילוחים מכל רחבי אירופה. באביב 1942 לאחר וועידת ואנזה, החלו הנאצים בגירוש יהודי מרכז אירופה ומערבה למחנות ההשמדה. את מבצע הגירוש ניהלה המח' לענייני יהודים בס'ס בפיקודו של אייכמן. מתכונת הגירוש הייתה דומה ברוב המקומות והתבססה על הטעיית הקורבנות והולכתם שולל. הגרמנים ניהלו את הגירוש שביצועם הופקד בידי המשטרות המקומיות דוגמת ההולנדית, הצרפתית והבלגית. הטרנספורטים למחנות ההשמדה יצאו ממחנות מעבר כווסטרבורק, דרנסי ומכלן. החלל מתחיל עם הסרט מווסטרבורק בהולנד 1944 אותו צילם רודולף ברסלאונר שהיה קולנוען יהודי. יש גם שלט שהנפיקו הנאצים: "ווסטרבורק-אשוויץ, אושוויץ-ווסטרבורק" להטעיית היהודים ההולנדים. החלל בנוי במבנה אחיד לכל המדינות וכדאי לבחור מדינה אחת או מקסימום שתיים: עמוד ובו מכתב אחרון/ עדות/ מסמך רלוונטי/ חפצים שלקחו איתם המגורשים. לעיתים יש מסך עם סרט אותנטי או ויטרינה עם אלמנטים הקשורים לגירוש. בפינה יש עמודה של גירוש יהודי שדלוביצה מפולין. - שילוחים מאיטליה: נעשו דרך מחנות מעבר. בטרסיסט נאספו תכשיטים מהיהודים ב-5 שקים. לכל תכשיט הצמידו פתקה עם שווי החפץ וערך קטלוגי. הרכבת עם השקים שהייתה בדרך לברלין נעצרה ע"י האמריקאים והם העבירו לממשלת איטליה שהעבירה אותם לקהילה היהודית בטרסיסט. ראשי הקהילה פרסמה מודעות על החפצים ולא היה להם דורש. לפני שהם מכרו את החפצים במכירה פומבית כדי לממן אחזקת בית אבות בקהילה, נסעה לשם חביבה מיד ושם ולקחה 50 פריטים וביניהם: צמיד של ילדה, משקפיים שבורים, שרשרת יהלומים, קמע רב שימושי, מזוזה, שן דב פאגאנית ועוד. ישנו גם תליון עם דיוקן של 2 בנים והוא הסיפור היחיד שהצלחו לזהות - 2 אחים בשם טוליו ודריו שלחמו בצבא האיטלקי במלחמה הע-1 ונפלו בקרבות. התליון עוצב על ידי ההורים עם הכיתוב "נפלו על הגנת המולדת", שוכפל וחולק למשפחה. התליון היה של האחות והוא נמצא כי בזזו אותו ממחנה המעבר באיטליה. האחות נרצחה בבירקנאו. עדי היהלומים שווה 3000 מרק ושברי משקפיים 2 מרק. ברור בשמשקפיים יש יותר ערך כי זה שימושי, אבל בשביל הנאצים הכל היה ביזה והכל תורגם לכסף. הנאצים בזזו חפצים שיער. נעליים וכו'. אין כאן ערך לאדם! הרכבות שעטו 24/7 ברחבי אירופה. מוצגות רשימות שילוחים של 3 ימי גירוש ממקומות שונים ב-23-25 במרץ 1943. בצד ימין - רשימת שילוחים של טרנספורט 53 ממחנה דרנסי בצרפת שהיה מחנה מעבר ושימש גם כמחנה ריכוז. הטרנספורט נשלח לסוביבור. הראשון משמאל - יעקב ואן סומרן+מכתב אחרון שכתב לפני שנשלח לסוביבור. אח"כ מכתב של מישו שנשלח מדרנסי באותו יום. - טרנספורט של ילדים: בתוך הרשימה יש שמות באדום של ילדים ששולחו לבד והתמונות שלהם מופיעות מתחת לרשימה. כדאי להפנות את תשומת הלב לתאריכי הלידה: גילברט רוזה למשל הייתה רק בת חצי שנה כשהיא שולחה לבד. - שילוחים מסלונקי: אין רשימה שיטתית ואין מספרים, היחס אליהם היה אחר והם נלקחו לבירקנאו. בגלריה יש רימונים של ס"ת כי מכרו להם סיפור שהם מתיישבים מחדש, כרטיסי נסיעה ברכבת שהם הוכרחו לשלם עליהם מראש ואת נתיב הנסיעה המייגעת והארוכה שלהם. יהודי סלונקי גורשו במרץ 43 וכ-43 אלף יהודים נספו בזמן קצר. דווקא הד"ח על יהודי יוון מראה שהנאצים לא היו תמיד מסודרים. הסיפור שלהם היה טרגי - שפה אחרת, חלקם נורו על הרמפה באשוויץ כי לא הבינו לאן עליהם ללכת. - שילוחים מטרקיה: מסע של 4,000 איש שנמשך כמעט חודש ימים. אלו נחשבים יהודי בולגריה כי השטח הזה נכבש. ב-3 במרץ הם נתפסים ונלקחים למחנות מעצר ואח"כ מעבירים אותם ליד הדנובה. משם הם מועברים ע"י הבולגרים לגרמנים ואח"כ מגיעות ספינות ומעבירים אותם לוינה. אחת הספינות טבעה ומי שנותר נשלח לטרבלינקה בסוף מרץ 1943. חודש שלם של טלטולים הוא הוכחה לנחישותם של הגרמנים ולשיטתיות של הרצח.	חלל השילוחים מכל רחבי אירופה סדרת שילוחים
---	---	---

בקשה, תקווה ("אנחנו עוד ניפגש"), תזכרו אותנו...	עד מרץ 1944 החיים בהונגריה התנהלו כרגיל (מלבד קליטה מסיבית של פליטים יהודים) גם כשורשה בערה והמרד שם התרחש. אלמנט הזמן מודגש בתצוגה של הונגריה. לכן בחרו חפץ כמו השעון שעוטר ב-12 תמונות של ילדים ממשפ' דתית או חרדית. בעל השעון הפקיד אותו אצל השכן וכך הוא נמצא. חשיבותו כמו שאר החפצים - הוא מספק תמונה מלאה בצירוף העדות ובאותנטיות שלו אל מול מכחישי שואה. עם פלישת הגרמנים להונגריה, תמונת המצב אצל היהודים משתנה במהירות כואבת. הכיבוש והשילוח היו מידיים! - הבובה ג'רטה של אווה מודבל - היא כותבת לבובה שלה עד היום מה עובר עליה וביד ושם כבר מזהים את המעטפות שהיא שולחת לה. - סיפור הצמות של לילי הירש - (1932 - 1944) זוג צמות בתוך תיק לטלית. ד"ר יצחק הירש הוא רופא מקרית אתא והוא הציג ליד ושם את הצמות של אחותו. הוא היה בן 13 והיא בת 12 בטרנסילבניה כשאמה החליטה לגזוז את צמותיה לפני הכניסה לגטו. לילי בכתה מאוד מהתספורת וכדי להרגיעה האם הציגה לשים אותן למשמורת בתוך הטלית אצל השכנים. יצחק שרד גם את צעדת המוות ואף פגש את אביו לאחר המלחמה. השכנים החזירו לו את התיק עם הצמות. הוא השיג תצלום של לילי שמוצג כאן בצירוף הצמות והתיק.	הונגריה
מדוע הקרון הוא כ"כ משמעותי וסמלי בסיפור השואה? שלילת האנושיות הגדולה בעצם ההעלאה לקרון - מתים וחיים יחד ללא הפרדה, קרונות בקר ולא נוסעים, אין אוויר, אין מים, אין מזון. הקרון הוא אמצעי להמון משמעויות בסיפור הרצח.	עוברים לקיר עם תמונות מתוך אלבום אושוויץ של יהודים שלא מודעים למצלמה ונושאים מבט אחרון אליה. התמונות על רקע ציור נוף אושוויץ של ז'נובי טולקאצ'ב, פנס תאורה ועמודי בטון מקוריים שהיו חלק מהגדר שהקיפה את מחנה אושוויץ. ממשיכים ואז ניצב קרון שהוביל מגורשים יהודים ממחנה המעבר מכלן שבבלגיה לאושוויץ ופס הרכבת הוא מבירקנאו. המסך שמספר על הנסיעה הקשה בקרון נמצא בתוך הקרון עצמו ויש שם עדות אחת של אדם מסלונקי, מלודז' ומהונגריה. למרגלות הקרון - ניצבים מכתבים אחרונים כמו של אסתר פרנקל (ממשפחת הורנצ'יק שבעלה עשה מיטה קטנה לרישארד שלה והיא הוצגה בחלל של יהודי צרפת) או של רחל ביהם מגטו לודז' שמתנדבת לנסוע לראות להיכן הרכבת מגיע והיא מתעדת בפתקים את התחנות. יש תחנות השמעה של שירים משמאל למסך - למשל שיר של יהודי סלונקי וגם השיר "אידישע מאמע". אושוויץ - עליית מדרגה. כדי לבנות את קובץ המחנות הזה היה צריך לפנות 14 כפרים פולנים. הוא הוקם כמחנה ריכוז לאויבי המשטר הנאצי - תחילה לפולנים ובהמשך לבני לאומים אחרים. במהלך 1942-1944 הפך המחנה למוקד ההשמדה העיקרי של יהדות אירופה. בבירקנאו הקימו הנאצים ארבעה מתקני רצח שכללו חדרי התפשטות, תאי גזים ומשרפות. היהודים שולחו לבירקנאו בטרנספורטים מכל רחבי אירופה. עם בואם נשלחו רובם להשמדה. רק מעטים עברו את תהליך הסלקציה ונשארו באופן זמני כאסירי המחנה. באביב ובקיץ 1944 הוגבר קצב השילוחים וההשמדה עם גירוש יהודי הונגריה וחיסול גטו לודז'. במחנה נרצחו 1,000,000 יהודים, ובהם יותר מ-200,000 ילדים. נרצו בו גם צוענים, פולנים, שבויי מלחמה, סובייטים ואסירים מלאומים אחרים. תמונה ענקית של הכניסה וכאן ניתן להסביר את ההבדל בין אושוויץ לבין בירקנאו. נכנסים לבירקנאו וממול יש ציטוט של תדיאוש בורובסקי - אסיר פולני במחנה: "מי שנכנס לכאן פעם אחת לא יוציא מכאן אפילו את אפרו". המוזיאון מבקש לפתוח בפני המבקר את עולמו הפנימי של הקורבן ולכן הרעיון הוא של פתיחת מזוודות והצגת תכולתן. כל המזוודות הן מאושוויץ. - פירורי המשקפיים של בלומה וולך מלודז': כשעמדו על הרמפה נשלחה האם למוות והבת - טולה מלצר - לעבודה. לפני הפרידה האם נתנה לה שקית עם משקפיים והבת עברה את כל שנות המלחמה איתם. בגיל מבוגר היא הגיעה ליד ושם עם השקית והמשקפיים השבורים ועם תצלום ישן של האם [טולה סיפרה כי הפירורים הללו מן המשקפיים הם מה שנתרו לה מאימא שלה ולכן הפרידה מהם קשה לה מאוד. מצד שני, יש בקרב הניצולים לעיתים הקלה ברגע שנפרדים מהחפץ האישי]. - אלבום אושוויץ: המקורי שהתגלה בארון ע"י לילי יעקב ילידת בילקה כששכבה חולה בצריף במחנה ריכוז בגרמניה. (האלבום הוא מסמך מיוחד במינו - הוא העדות המצולמת היחידה לתהליך הרצח התמוני שהתחולל במחנה ההשמדה אושוויץ-בירקנאו. התמונות צולמו בסוף מאי ובתחילת יוני 1944, ביד ארנסט הופמן ובידי ברנרד וולטר, שני אנשי ס"ס ששימשתם הייתה לצלם תמונות זיהוי ולקחת טביעות מאסירים (לא מהיהודים, שכן אלו נשלחו ישירות אל תאי הגזים). בתצלומים נראית הגעתם למחנה של יהודי הונגריה. בתחילת קיץ 1944 הגיע גירוש יהדות הונגריה לשיאו. למטרה זו נבנתה מסילת ברזל מיוחדת מתחנת רכבת שהייתה מחוץ למחנה, אל הרציף בתוך אושוויץ. רבות מתמונות האלבום צולמו על הרציף. תמונות האלבום מראות את התהליך כולו, למעט הרצח עצמו. בין התצלומים זיהתה לילי את עצמה ואת קרובי משפחתה וכן יהודים רבים בני עיירתה. לא ברור לשם מה צולמו התמונות. האלבום לא יועד למטרות תעמולה, ואין לו שום שימוש אישי נראה לעין. אפשר להניח שהוא הוכן כתיעוד רשמי עבור בכיר כלשהו, בדומה לאלבומי תמונות במחנות ריכוז אחרים.	הקרון
מחנה אושוויץ מומלץ לבחור בין מחנות מבצע ריינהרד לבין אושוויץ כי לא אפשרי גם וגם ...		מחנה אושוויץ מומלץ לבחור בין מחנות מבצע ריינהרד לבין אושוויץ כי לא אפשרי גם וגם ...

להצביע על תהליך ההדהומניזציה להראות איך הפקיעו את האנושיות, אבל אפשר לחשוב על האינדיבידואל: צבע נעליים עונה בשנה (סנדלים) אישה/גבר/ילדים	לילי מעולם לא הסתירה את האלבום, והידיעות בדבר קיומו פורסמו פעמים רבות. היא אפילו נקראה להציגו כעדות במשפטי אושוויץ, שהתנהלו בפרנקפורט בשנות ה-60. היא שמרה עליו כל השנים עד שצייד הנאצים הידוע סרז' קלארספלד ביקר בביתה ב-1980 ושכנע אותה לתרום את האלבום ליד ושם. בשנת 1994 הגיע האלבום לידי מעבדת השימור של יד ושם, שם עבר שיחזור, ומידע על כל אחד מן התצלומים הוקלד לתוך בנק הנתונים הממוחשב של הארכיון. צוות הארכיון הצליח להשוות ולהתאים את התמונות עם תצלומי אוויר שצולמו על ידי חיל האוויר האמריקני במספר הזדמנויות בשנים 1944 עד 1945. בשנת 1999 האלבום כולו נסרק למחשב בעזרת ציוד דיגיטלי איכותי מן המתקדמים בעולם. האלבום מכיל 56 עמודים ו-13 תמונות. כמה מן התמונות המקוריות חסרות - חלקן הן תמונות אשר לילי נתנה לניצולים שזיהו בהן את קרוביהם שנספו. אחת מהתמונות הללו נתרמה לאחרונה ליד ושם. על הקיר תצלום גדול של בירקנאו בתוך המחנה שצולם ע"י הרוסים. נעליים: הוויטרינה על הרצפה (חביבה ביקשה ממיינדק 4000 נעליים. כששאלו אותה מדוע היא ענתה כי החלום שלה הוא שתהיה ויטרינה של 3999 נעליים וממול נעל אחת כדי להראות את המוטו של המוזיאון שלא מדברים על 6 מיליון אלא על הפרט, על האחד). הנעליים נמצאות בוויטרינה תת קרקעית בגלל בעיות טכניות של שימור. לכל מוזיאון יש בעיות עם תחזוק הנעליים. מלמטה יש אפשרויות של אוורור. הנעליים הושמו תחת זכוכית שניתן לדרוך עליה אבל רבים מן המבקרים לא מוכנים לדרוך על הזכוכית. הנעליים קיבלנו אצלנו משמעות מיוחדת ואפילו קדושה. ערימת כלי אוכל לא מעוררת את אותה תחושה. הנעליים הן פרטים מרובים אבל הפכו לסמל אחד. - דגם תאי הגזים בבירקנאו: בנה את המודל פסל פולני בשם סטובייירסקי שהיה חבר במחתרת הפולנית. עם הגעתם עברו היהודים את תהליך הסלקציה, שבוצע בידי רופאים וסוהרים של ה"ס". מי שנמצאו כשירים לעבודה נשלחו אל המחנה, שם נרשמו, שערות ראשם חוטאו מכינים והם חולקו לצריפים. היתר נשלחו אל תאי הגזים. באמתלה של מקלחת תמימה הם הומתו בגז, גופותיהם נשרפו ואפרם פוזר בביצה בקרבת מקום. הנאצים לא רק ניצלו ללא רחם את עבודת הפך של אותם אנשים שלא הרגו מיידית, אלא גם בזזו את הרכוש שהביאו עמם. אפילו סתימות זהב הוצאו משיניהם של המתים על ידי קבוצת אסירים מיוחדת. הפריטים האישיים שהיהודים הביאו עמם מוינו על ידי אסירים ואוחסנו באזור שזכה לכינוי "קנדה": ארץ השפע האולטימטיבית. - ויטרינת הזונדרקומנדו: החלל הזה כולו מוקדש לאלה שהלכו למוות וזה הריתמוס שלו. לכן יש מדריכים שמוותרים על הוויטרינות הקטנות של הזונדרקומנדו. סיפור המרד ושיתוף הפעולה עם הנשים האמיצות - למשל רוז'ה רובוטה שהייתה חברת ההתארגנות המחתרתית במחנה ההשמדה אושוויץ שהוצאה להורג בתלייה לאחר עינויים בשל חלקה במרד הזונדרקומנדו שפרץ ב-7 באוקטובר 1944. - הציור של יהודה בקון: הוא האמירה האחרונה של החלל הזה. אמו נעלמה מיד עם ההגעה למחנה והוא עבר למחנה המשפחות וקיבל עבודה בקומנדו תובלה. בשל עבודתו הוא הגיע גם לקרמטוריום וידע מה עלה בגורל אביו. הוא רשם את הרישום של בניין הקרמטוריום ומתוך הארובה עולה עשן בדמות אביו.
---	---